

‘ופליגא דרבה, דאמר רבה: קטן אינו מוליד שנאמר...’ — יש מפרשים שאין כאן מחלוקת במציאות אלא בדין, שהרי אף לרבה מצינו מקרים חריגים שפחות מבן י"ג הוליד [כבדורות ראשונים כדלהלן], אלא שלמד רבה מן הכתוב בגזל הגר שאין לחוש למקרה כזה, וגם אם יארע כן, שהוליד לפני י"ג שנים — הרי הוא 'גדול' ולא 'קטן', שהלידה עצמה מהוה סימן שהגדיל. ולדעת רב חסדא אין הלידה מהוה סימן גדלות אלא הריהו 'קטן' שהוליד (עפ"י חדושי הר"ן. וע"ע שו"ת מהרי"ל נא).

דף סט

‘איתיביה אביי: איש — אין לי אלא איש, בן ט' שנים ויום אחד שראוי לביאה, מניין? ת"ל ואיש' — ומשמע שקטן אינו בכלל כי ישכב את אשה שכבת זרע כל עיקר, וקשה על רבה שאמר אינו מוליד אבל שכיבה יש לו. ותרץ: אין במשמעות הברייתא שאין לו שכיבה כלל, לעולם יש לו אלא שאינה עושה ולד (כן נראה לפרש עפ"י הרמ"ה, ע"ש. ולפי"ז כ"ש שקשה לרב חסדא שאמר קטן מוליד). עוד יש לפרש לאידך גיסא; מכך שריבו בכתוב הזה קטן, מוכח שהוא בכלל אשר ישכב את אשה שכבת זרע וא"כ משמע שראוי להזריע. ותרצו יש לו שכבת זרע אלא שאינה יוצרת ולד.

‘דבי חזקיה תנא: וכי יזד איש איש מזיד ומזריע ואין קטן מזיד ומזריע’ — הגם שאין ענין זה שייך למדובר בפרשה — וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה, מעם מזבחי תקחנו למות — אסמכתא בעלמא הוא, מאימתי נקרא 'איש' — משיזיד. ונפקא מינה גם לדיני נפשות, שקטן שהרג פטור ואם מעידים שהוליד — ודאי גדול הוא ובר עונשין. [לולא פרש"י אפשר היה לומר שדיוק הדרשה הוא מדכתוב 'וכי יזד' והלא אינו מתחייב משעת הזדה אלא משעת הריגה, והיה לו לומר 'וכי יהרוג'] (הגהות הגר"מ מאוזו שליט"א לספר כסא רחמים).

‘בן — ולא הראוי לקרותו אב’ — בפשטות הלימוד הוא מעצם משמעות המלה 'בן'. הנה קטע מתוך אור זרוע לצדיק (לר"צ הכהן. עמ' 38) בענין זה: ‘... ובזה תבין קריאת שם 'אב' בלשון הקודש, שהאל"ף מורה על יחודו, ואחר כך נעשה ממנו בי"ת — המורכב. כי אין אב אלא שם המצטרף לפי שיש לו בן, וא"כ חזר והאצל מכחו עוד בריאה אחרת שהוא הבן, ונעשו שתיים. והבן, תחילתו בי"ת, שהוא התחלת כח ההרכבה נגלה בו כבן, שהוא הנרכב ונאצל מן האב. ולכן אמרו בריש פרק בן סורר ומורה 'בן — ולא הראוי לקרותו אב'.

‘ובדיני נפשות מי אזלינן בתר רובא, התורה אמרה ושפטו העדה והצילו העדה ואת אמרת זיל בתר רובא... ובדיני נפשות לא אזלינן בתר רובא?...’ — לפי המסקנא שהולכים אחר הרוב בדיני נפשות, [גם ברובא דליתא קמן, כמבואר בסוגיא], יש לקיים והצילו העדה רק כשהנידון הוא על המעשה עצמו האם ארע אם לאו, אבל כל שאנו דנים על ענינים אחרים שאינם נוגעים במישרים לגוף המעשה, כגון על שאלת כשרותם של העדים והתאמת דבריהם, או כגון בקטנה שנתקדשה שבסמוך — בזה ניתן לסמוך על הרוב כבכל התורה כולה (עפ"י שערי ישר — ג,ג. וכתב שאין זו שיטת התוס' לעיל ג: ולשיטתם לעולם הולכים אחר 'רוב גמור' בדיני נפשות, אך לא אחר 'רוב חלש').

א. וע"ש באורך בכל הענין, שנטה מדעת ה'שב שמעתתא' (ד, ג-ה) שלעולם אין הולכים אחר הרוב בדיני נפשות, ורק כלפי הנחות מוקדמות הולכים אחר הרוב, הנחות שנקבעו בטרם הנידון עצמו שאנו דנים עליו, שכבר הוחזק הדבר עפ"י הרוב, כגון בקטנה שהיא בחזקת אשת איש על סמך הרוב, עוד לפני שבא עליה אחד מהעירות [וכענין שכתב הרמב"ם על האיסור שהוחזק על פי עד אחד, שלוקין עליו], אבל לא על הכרעת הרוב באופן ישיר, לפי שכתוב 'על פי שנים עדים...' — ולא על פי 'רוב'. ודוקא בענינים מוקדמים הסיקו כאן שמועיל 'רוב' בנפשות, וגם לזה הוא אמינא שאין מועיל משום 'הצילו העדה'. והוא ז"ל חלק על כך, ע"ש בפרקים א-ג.

ולדברי הש"ש, צריך לבאר מדוע לענין התאמת דברי העדים הולכים אחר הרוב, הלא הדיון הוא לאחר המעשה, כשבא הדין לפנינו? וכתב בש"ש שדומה לרוב דיינים שאמרה תורה אחרי רבים להטות. ואולם לפי מה שבארו האחרונים (בכוונת התוס' ב"ק כז:), דוקא בדיינים הולכים אחר הרוב משום שהמיעוט כמי שאינו, דרוב הב"ד ככולו, וזה אין שייך בעדים. ובספר בית ישי (נב) פירש הטעם, מפני שמראש אנו יודעים שעשויים העדים לטעות ביום אחד משום שהרוב טועים בעיבורא דירחא, הלכך גם הרוב הזה 'מוקדם' הוא [והרי השוו בסוגיא רוב זה לקטנה שנתקדשה וכן סורר, שהרוב קדם למעשה]. וצ"ע מאי שנה ממוכר שור לחברו ונמצא נגחן [שע"ז קאי הש"ש לחלק], הלא גם שם נאמר שמראש ידענו שקנה לרדיא ואעפ"י כ"אין הולכים אחר הרוב לשמואל.

ואפשר שבעדים הטעם הוא שאנו דנים על העדות בפני עצמה, ללא ההשלכות המעשיות שלה, ורק לאחר שקבענו שזו עדות מתקבלת, מפני שרוב טועים, אנו מסתמכים על קביעה זו לענין נפשות, והוי כהוחזק עפ"י עד אחד.

ב. יש שכתבו (בבאור דברי התוס' להלן פ: ד"ה הנסקלין) שאין הולכים בנפשות אחר הרוב כאשר השאלה על עצם העבירה, האם היא (שהיא בחזקת זכאי) עשה את המעשה אם לאו, ורק כשודאי עשה המעשה ויש ספק אחר לגבי חיובו, או הולכים אחר הרוב.

ויש להעיר שבפמ"ג (או"ח שדמ, א) נראה שהבין דבריהם באופן אחר, וכן צידד בחדושי מהר"ם שיק בדף פ: וע"ע בשו"ת אגרות משה אה"ע ח"א מג-מד ובשו"ת שבט הלוי ח"ח צו.

ג. בכללות הענין (בדין הוחזק עפ"י רוב; גדר רוב ד'טעו בעיבורא דירחא; תקפם של 'סימנים' בדיני נפשות) ע"ע: שו"ת רעק"א קו, ובהגהת בנו ר' שלמה; שב שמעתתא ד, ח; ישועות יעקב אה"ע ד; חדושי הגר"ר בענגיס ח"א כד וח"ב נה; בית ישי נב, ב; שיעורי ר' שמואל ב"מ כו. עמ' רע-רעא.

— אף על פי שאין מועיל 'אומד' בדיני נפשות, אפילו האומד הטוב ביותר, כגון הרוג מפרפר דלעיל (לז:), אעפ"י מועיל 'רוב', כי באומדנות יש מדרגות שונות, ולכך גזרה תורה שלא להסתמך על שום אומד (וכמו שכתב הרמב"ם בספר המצוות ל"ת לו — מובא לעיל לז), אבל ה'רוב' הוא ברור ומוגדר (ע' זכר יצחק יח ד"ה אמנם באמת).

ולפי דברי הגרש"ק הנ"ל לא קשה בלאו הכי, כי יש לחלק בין נידון על המעשה עצמו, שאין מועיל על זה שום אומד או רוב, ובין נידון עקף, כנוכר.

(ע"ב) 'דבית שמאי סברי גמרינן מדורות הראשונים, ובית הלל סברי לא גמרינן מדורות הראשונים. ודורות הראשונים מנלן דאוליד, אילימא מדכתיב הלא זאת בת שבע...' —

מכך שלמדו מבת שבע משמע שגם לאחר מתן תורה היו קטנים שהולידו, ואעפ"י כסוברים בית הלל שאין ללמוד מהם שקטן בן שמונה ביאתו ביאה — טעם הדבר הוא משום שלא היו מקרים כאלו אלא מיעוט שבמיעוט, ואין לנו לומר שהולידו אלא אותם שמוכרח לנו לומר כן מכח המקראות, הלכך אין לנו ללמוד מהם, שדיני התורה אינן אלא על הרוב.

וזהו הטעם למה שאמרו לעיל קטן אי אתה צריך לחזור עליו, בידוע שאין לו גואלין — שאין לנו

לחוש לאותם יחידים. ואם יוליד באופן חריג — הריהו גדול, שבנים הרי הם כסימני גדלות. ובית שמאי סוברים שאעפ"י שאין הקטנים מולידים בגיל זה, יש לנו ללמוד שמבן שמונה מכל מקום ביאתו ביאה. ובית הלל סוברים שבזמננו אינו מזריע עד שיהא בן תשע (עפ"י ר"ן). משמע מסוף דברי הר"ן שבדורות ראשונים, אפילו אחר מתן תורה, מודים בית הלל שביאת בן שמונה פוסלת. ורק בזמנים מאוחרים שאינו מזריע אין ביאתו ביאה. ולכאורה מבואר שדין זה אינו מכלל השיעורים שהם הלכה למשה מסיני, אלא חכמים קבעו לפי המציאות, שמאו שהוא מזריע ביאתו ביאה. ובתוס' ותורא"ש נקטו לענין סימני גדלות, שבדורות ראשונים היו ממהרים להביא שערות קודם שמונה שנים. ומשמע מדבריהם ששיעור גדלות לענין מצוות ומשפטים היה קודם י"ג. וצ"ל שזה שכתב הרא"ש בתשובה שי"ג שנה מהלל"מ ככל השיעורים עיקר הכוונה לסימני גדלות, אבל הגיל עלול להשתנות לפי התקופות.

דף ע

'משיאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין האיטלקי' — הרמ"ה פרש [דלא כרש"י]: מדת לוג איטלקי [ו'איטלקי' לא קאי איין] שהיא גדולה מלוג מדברי. וכן נראה שיטת הרמב"ם (ממרים ז, ב) שלא הזכיר כלום מזה. וע' ערוך לנר. והמאירי פרש כרש"י וכתב 'יין האיטלקי וכיוצא בו מן היינות היותר חשובים הנמצאים באותו מקום'.

'זיין מגיתו — עד כמה, כל זמן שהוא תוסס... ויין עד מ' יום' — כתב רש"י: תוסס — שהוא נושך בגרון כל זמן שהוא מחמיץ. ובמסכת תענית (ל). הוסיף: 'שאינו טוב כיון שישן ומשלשל ומזיק'. ואין הכוונה שרק יין שטעמו פגום נחשב 'יין מגיתו', שהרי הסוחט אשכול ענבים ושותהו, טעמו טוב ואינו נושך בגרון ואעפ"כ הריהו 'יין מגיתו'. אלא דיברו כאן על סוג מסוים של יין שתוסס בתחילה, ושיערוהו בג' ימים או בארבעים יום. [ונראה שכן פסק הרמב"ם, ארבעים יום, וכמו שכתב הרש"ש. ורק לענין תשעה באב כתב (תענית ה, ג) שלשה ימים]. וכיון שכן נראה שגם מיץ ענבים שלנו שטעמו טוב ואינו מחמיץ ולא נושך, הרי הוא כ'יין מגיתו' (עפ"י מנחת שלמה ד ד"ה ואף שלכאורה. וע"ע מקראי קדש פסח ח"ב לה).

'דבא רמי: כתיב ישמח וקרינן ישמח — זכה משמחו לא זכה משממהו' — רש"י פרש שהדרש הוא מחילופי שי"ן בשי"ן. (ומצינו כמה דרשות כיו"ב — ע' בפירוט ביוסף דעת סוטה ג. וכן להלן קד. דרשו כובס — כובס). ואילו הרמ"ה גרס 'כתיב ישמח וקרינן ישמח'. (וכן הביא בעל 'מנחת שי' (תהלים קד, טו) שמצא בשני כתבי יד של תהלים שכתוב בהם 'ישמח'. וכתב לפי"ו שאפשר שגרסו כן בגמרא. וכיוון לדברי הרמ"ה המפורשים). עוד הביא ב'מנחת שי' מהר"ר יהודה בריאל כי 'ישמח' הוא מבנין הכבד, אשר הוא יורה על דבר והפכו, כמו 'ודשגו' וסקלו' וכדומה (ומבואר במק"א), ובה מבוארת הדרשה, שניתן לפרש 'שמח' בשתי משמעויות — מביא שמחה או מבטלה.

(ע"ב) 'שאיין לך דבר שמביא יללה לאדם אלא יין' — היין בגימטריא יללה (בעל הטורים בראשית ט, כא).

'שבדבר שקלקלו בו נתקנו' —

באותו דבר שבו החסרון של אדם, באותו דבר ועל ידו עצמו הוא מעלתו, כענין שאמרו על ויתפרו